

Studium Magisterskie

Bartłomiej Hajduk 81849

Południowoafrykańska Wspólnota Rozwoju – historia, struktury, działalność

Praca skupia się na Południowoafrykańskiej Wspólnocie Rozwoju – genezie jej powstania, strukturach organizacji oraz jej działaniach mających na celu wspieranie rozwoju państw członkowskich.

Warszawa 2022

Spis treści

Wstęp	2
Rozdział I – Południowoafrykańska Wspólnota Rozwoju – historia powstania	2
Rozdział II – Struktury SADC	6
Rozdział III – Działania SADC w ramach integracji i przeprowadzane projekty.....	7
Zakończenie	10
Bibliografia	10

Wstęp

Jednym z podstawowych czynników napędzających ludzkie działania jest wizja poprawy swojej sytuacji życiowej oraz wizja świetlanej przyszłości. Dla niej to wiele osób poszerza swoje kwalifikacje na uniwersytetach, bierze na siebie ambitne projekty zawodowe oraz łączy się w grupy, aby wspólnie osiągać cele trudne do realizacji w pojedynkę. Nic lepiej nie opisuje założeń, celów oraz determinacji państw wchodzących w skład instytucji będącej przedmiotem tego eseju.

Niniejsze wypracowanie ma na celu przedstawić historię, strukturę oraz działania podejmowane w ramach Południowoafrykańskiej Wspólnoty Rozwoju. Na jego łamach zostaną poruszone przyczyny powstania tej organizacji, struktury w ramach, których państwa członkowskie wchodzące w jej skład operują na wspólnym forum oraz projekty i działania podejmowane przez nie, aby wspólnie rozwijać się i stawiać czoła światowym wyzwaniom.

Rozdział I – Południowoafrykańska Wspólnota Rozwoju – historia powstania

Początków Południowoafrykańskiej Wspólnoty Rozwoju należy upatrywać w sytuacji polityczno-ekonomicznej okres lat 70 XX wieku. W tym okresie państwa regionu południowoafrykańskiego, świeżo po uzyskaniu swojej niepodległości musiały sprostać wyzwaniu, które narzuciła na nie Republika Południowej Afryki (RPA). Młode, niepodległe państwa afrykańskie spotkały się bowiem z agresją swojego potężnego sąsiada z południa ze względu na system społeczny panujący wtedy w RPA a mianowicie chodzi o instytucje Apartheidu – systemu segregacji i wyzysku ekonomicznego oraz politycznego większości

społeczeństwa, ze względu na inny kolor skóry niż biały¹. Ze względu na swoje poparcie dla emancypacji osób czarnoskórych w RPA przez państwa postkolonialne regionu, często padały one ofiarą agresji ze strony RPA, wykorzystującej swoją przewagę militarną w celu ich destabilizacji². W tym celu RPA uciekało się do potyczek granicznych oraz gróźb interwencji wojskowej, chcąc zmusić swoich sąsiadów do zaprzestania wspierania ruchów politycznych sprzeciwiających się Apartheidowi³. W odpowiedzi na działania rządu RPA, w kwietniu 1975 roku Organizacja Jedności Afrykańskiej (OAU) Botswana, Zambia oraz Tanzania zostały oficjalnie uznane jako tzw. państwa frontowe (ang. Frontline States), stanowiąc awangardę walki z Apartheidem na arenie międzynarodowej regionu⁴. Z czasem kolejne państwa zaczęły dołączać się do inicjatywy, jak Angola, Zimbabwe, Lesotho czy Mozambik wraz z postępującą dekolonizacją Afryki⁵.

Państwa Frontowe miały jednak potężnego przeciwnika. RPA była o wiele bardziej rozwinięta militarnie oraz ekonomicznie. Aby lepiej uzmysłwić sobie skalę przepaści pomiędzy gospodarkami młodych państw postkolonialnych przyjrzyjmy się różnicy pomiędzy poziomem PKB RPA, poszczególnych państw frontowych oraz ich wspólnego potencjału gospodarczego (na wykresie przedstawionego jako Południowoafrykańska Konferencja ds. Koordynacji Rozwoju (SADCC), nie licząc Angoli, Mozambiku oraz Tanzanii, ze względu na trudność w odnalezieniu danych).

Wykres 1. PKB RPA, poszczególnych państw frontowych oraz SADCC bez Angoli, Tanzanii oraz Mozambiku (w mln dolarów)

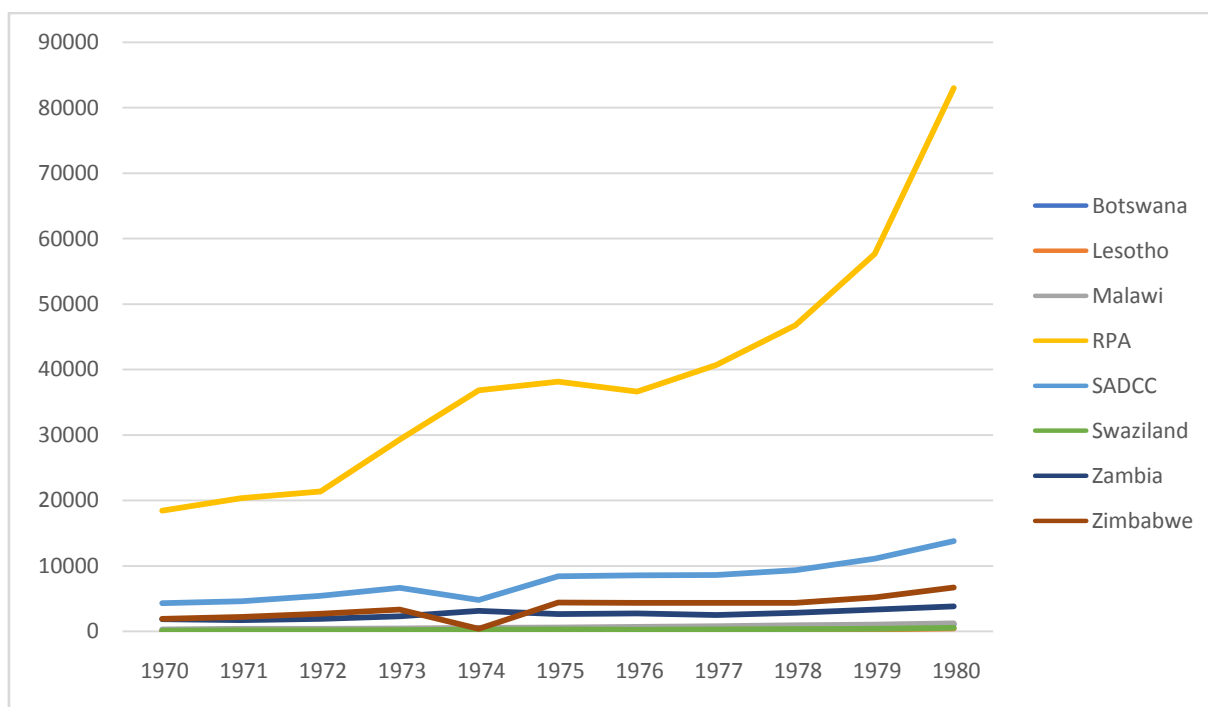
¹ Merriam-Webster Dictionary, *Definition of apartheid*, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/apartheid> [dostęp: 29.05.2022]

² G. Arnold, *The A to Z of the Non-Aligned Movement and Third World*, Scarecrow Press, Lanham, 2006, str. 126

³ Tamże

⁴ Tamże

⁵ Tamże

Opracowanie własne na podstawie danych Banku Światowego, <https://data.worldbank.org/indicator/Ny.Gdp.Mktp.Cd?end=1980&start=1970> [dostęp:29.05.2022]

Jak widać na wykresie 1, RPA znacząco odstawało w tym okresie od państw frontowych gospodarczo. Mając więc do czynienia z tak potężnym przeciwnikiem, aktywnie próbującym destabilizować sytuację swoich sąsiadów (Lesotho i Swaziland były wyjątkowo ciężkiej sytuacji ze względu na fakt bycia otoczonymi geograficznie przez RPA) oraz chcąc uniezależnić się gospodarczo od swojego wielkiego sąsiada z południa, postanowiły one na podjęcie wspólnej inicjatywy polityczno-ekonomicznej. W 1977 roku w Gaborone, stolicy Botswany odbyły się pierwsze konsultacje na szczeblach ministrów Angoli, Botswany, Lesotho, Mozambiku, Swazilandu, Tanzanii oraz Zambii w celu opracowania pierwszych rysów nowej inicjatywy, mającej na celu zwiększyć współpracę polityczną oraz ekonomiczną⁶.

Zwieńczeniem ich starań było stworzenie Południowoafrykańskiej Konferencji ds. Koordynacji Rozwoju (SADCC) w 1980 roku w Lusace, stolicy Zambii⁷. Nowopowstała organizacja liczyła populację wielkości 60 milionów osób (populacja RPA wynosiła wtedy

⁶ Południowoafrykańska Wspólnota Rozwoju, *History and Treaty*, <https://www.sadc.int/about-sadc/overview/history-and-treaty/> [dostęp: 29.05.2022]

⁷ Tamże

niewiele ponad 28,5 miliona osób⁸), powierzchnię wielkości 5,7 milionów kilometrów kwadratowych⁹ oraz PKB wynoszące 20 miliardów dolarów¹⁰. Kraje oparły cel oraz sens istnienia SADCC na 4 założeniach:

1. zmniejszenie ekonomicznej zależności krajów członkowskich, w szczególności od gospodarki RPA;
2. podniesienie poziomu infrastruktury jako narzędzia do zwiększenia regionalnej integracji;
3. optymalizację wykorzystania zasobów, w celu promowania regionalnych, międzypaństwowych oraz narodowych programów rozwojowych;
4. koordynację działań na arenie międzynarodowej w celu zapewnienia wsparcia dla projektów SADCC¹¹.

Przez pierwsze 10 lat swojego funkcjonowania SADCC musiało zmierzyć się z wieloma przeszkodami, z czego do najcięższych należały: pogarszające się otoczenie makroekonomiczne (susze, pogarszające się terms of trade, dług publiczny oraz deindustrializacji); narastające problemy społeczne, szczególnie ewidentne w miastach; konflikty zbrojne (np. wojny w Angoli i Mozambiku) oraz ciągłe ataki i próby destabilizacji ze strony RPA¹². Jednakże SADCC mogła pochwalić się również sukcesami. Krajom członkowskim udało się przekonać zagraniczne instytucje, takie jak Bank Światowy, do finansowego wspierania rozwoju regionu¹³. Kolejny sukcesem było większe uniezależnienie swoich gospodarek od RPA, poprzez wykorzystanie portów innych krajów SADCC do transportu towarów krajów bez dostępu do morza.¹⁴ Dodatkowo integracja przyczyniła się do poprawy wskaźników makroekonomicznych krajów członkowskich oraz stworzyła platformę do pokojowego rozwiązywania sporów między państwami oraz poszerzenia regionalnej kooperacji. Niestety, nie udało się natomiast zacieśnić współpracy na poziomie handlu

⁸ Bank Światowy, *Population, total*, https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?end=1980&name_desc=false&start=1980 [dostęp: 29.05.2022]

⁹ B. Weimer, *The Souther African Development Co-ordination Conference (SADCC): Past and future*, Africa Insight, tom 21, numer 2, 1991, str. 78

¹⁰ Południowoafrykańska Wspólnota Rozwoju, *History and Treaty*, dz. cyt.

¹¹ B. Weimer, *The Souther African...*, dz. cyt., str. 79

¹² Tamże, str. 79-80

¹³ Tamże, str. 80

¹⁴ Tamże

między członkami, plasując się na poziomie zaledwie 5% całego obrotu handlowego państw członkowskich¹⁵.

Dążąc do dalszego zaciśnięcia współpracy, 17 sierpnia 1992 roku na szczycie w Windhoek, stolicy Namibii został podpisany trakt powołujący do życia Południowoafrykańską Wspólnotę Rozwoju (SADC)¹⁶. Dzięki temu państwa członkowskie miały ustanowić struktury, stawiając prawne filary ku większej integracji. Dzisiaj SADC liczy 16 członków (do państw założycielskich SADCC dołączyły Madagaskar, Komory, Demokratyczna Republika Kongo, Malawi, Mauritius, Namibia, Seszele oraz RPA).

Rozdział II – Struktury SADC

W traktacie powołującym SADC zostały jasno opisane instytucje, ich zasady oraz zadania, dzięki którym państwa członkowskie miały usprawnić integrację regionu.

Pierwszą i najważniejszą instytucją jest Szczyt głów państw członkowskich. Na Szczycie, ogłaszającym corocznie, liderzy państwa określają główne kierunki rozwoju wspólnoty, jak i decyduje o tworzeniu nowych instytucji w ramach SADC¹⁷. Szczyt wybiera również przewodniczącego. Obecnym Przewodniczącym jest prezydent Malawi Lazarus Chakwera.

Drugą ważną instytucją jest Rada, składająca się z ministrów odpowiedzialnych za gospodarkę lub finanse państwa. Zadaniem Rady jest nadzorowanie oraz wprowadzanie nowych praw i narzędzi, mających pozwolić na realizację strategii SADC. Ustanawia ona również nowe pola do poszerzenia kooperacji oraz wybiera państwa członkowskie odpowiedzialne za koordynowanie określonych projektów. Rada zbiera się co roku, a jej przewodniczącego wybiera państwo posiadające przewodnictwo na tegorocznym szczycie. Decyzje w ramach rady podejmowane są jednogłośnie¹⁸.

Instytucjami pomocniczymi dla Rady są komisje wraz z stałą komisją urzędników. Zwykle komisje powoływane są w celu nadzorowania poszczególnych programów w danych

¹⁵ Tamże, str. 81

¹⁶ Południowoafrykańska Wspólnota Rozwoju, *History and Treaty*, dz. cyt.

¹⁷ Sekretariat Południowoafrykańskiej Wspólnoty Rozwoju, *Declaration and treaty of the Southern African Development Community*, Windhoek 1992, rozdział 5, artykuł 10

¹⁸ Tamże, artykuł 11

sektorach¹⁹. Stałą komisja natomiast jest ciałem doradczym, wydającym opinie dla Rady²⁰. Oba rodzaje komisji składają raporty do Rady.

Sekretariat oraz Sekretarz wykonawczy są głównymi ciałami wykonawczymi w SADC. Sekretariat, prowadzony przez Sekretarza wykonawczego zajmuje się opracowywaniem strategii i zarządzaniem programami SADC. Ponadto jest odpowiedzialny za implementację decyzji Rady oraz Szczytu²¹. Sekretarz wykonawczy natomiast jest odpowiedzialny za doradzanie poszczególnym krajom członkowskim i koordynowanie ich poczynań w ramach realizacji projektów. Odpowiada za promowanie współpracy z innymi organizacjami, zarządza finansami i personelem sekretariatu oraz odpowiada za dyplomację i relacje publiczne SADC²². Obecnym Sekretarzem wykonawczym SADC jest Elias Mpedi Magosi z Botswany.

Ostatnim rodzajem instytucji w ramach SADC jest Trybunał. Wydaje on ostateczne i wiążące decyzje odnośnie do zapisów traktatu i ich przestrzegania wraz z dodatkowymi dokumentami uchwalonymi przez odpowiednie instytucje. Wydaje on również opinie dla Szczytu i Rady²³.

Rozdział III – Działania SADC w ramach integracji i przeprowadzane projekty

Za podstawową misję SADC przypisuje sobie starania na rzecz zwiększenia integracji ekonomicznej państw członkowskich. Instytucja opisała swoje zamiary w Regionalnym Orientacyjnym Planie Rozwoju Strategicznego (RISDP). Zgodnie z jego brzmieniem integracja gospodarek miałaby przebiegać poniższym schematem: strefa wolnego handlu -> unia celna -> wspólny rynek -> unia monetarna -> wspólna waluta, która miałaby zwiędzić tworzenie unii ekonomicznej państw członkowskich²⁴. Zgodnie z harmonogramem ustalonym w RISDP, unia ekonomiczna miała powstać do 2018 roku, niestety do dziś nie udało się osiągnąć zamierzonego planu ze względu na protekcyjnistyczne podejście poszczególnych państw. Nie oznacza to jednak, że integracja nie postępuje. Pierwszy etap, czyli strefa wolnego handlu została ustanowiona w 2008 roku, osiągając poziom 85% wartości handlu

¹⁹ Tamże, artykuł 12

²⁰ Tamże, artykuł 13

²¹ Tamże, artykuł 14

²² Tamże, artykuł 15

²³ Tamże, artykuł 16

²⁴ Południowoafrykańska Wspólnota Rozwoju, *Integration Milestones*, <https://www.sadc.int/about-sadc/integration-milestones/> [dostęp: 30.05.2022]

między krajami członkowskimi będącego produktami niepodlegającymi cłom²⁵. Wpływ strefy wolnego handlu na rozwój handlu między państwami członkowskimi okazał się znaczący, podnosząc wartość handlu między krajami o 155% na przestrzeni lat 2000-2009²⁶. Niestety, pomimo tak znacznej dynamiki wzrostu, handel wewnątrz SADC dalej pozostaje stosunkowo niski, wzrastając tylko o 2,8% we wspomnianym okresie²⁷. Należy jednak zauważyć, że Państwa członkowskie nie zaprzestają starań, aby sukcesywnie integrować swoje gospodarki. Podczas 41 Szczytu, który miał miejsce 18 lipca 2021 w Lilongwe, państwa wydały wspólne oświadczenie, w który podkreśliły swoje dążenia do utworzenie Banku Centralnego dla całego SADC oraz powstania Unii Monetarnej w ramach SADC jako ich celu długoterminowego (nie padły jednak żadne daty wprowadzenia obu instytucji w życie²⁸). Dodatkowo SADC współpracuje z dwiema regionalnymi wspólnotami ekonomicznymi, a mianowicie Wspólnym Rynkiem Afryki Wschodniej i Południowej (COMESA) oraz Wspólnotą Wschodnioafrykańską (EAC) w celu stworzenia wspólnej Unii Celnej²⁹.

Ważnym czynnikiem napędzającym rozwój projektów mających na celu integrację i rozwój regionu jest finansowanie. Niestety, ze względu na ciężkie warunki panujące w krajach członkowskich, jak susze oraz zagrożenia ze strony terroryzmu, w ramach zwalczania którego państwa współpracują w Regionalnego Centrum Antyterrorystycznego (SADC-RCTC³⁰) SADC ma problemy z pozyskaniem potrzebnych funduszy. Sekretariat oszacował, że w 2016 roku tylko 9,2 % projektów zostało sfinansowanych przez państwa członkowskie, oznaczając, że ponad 90% inicjatyw pozyskiwało fundusze od partnerów zagranicznych³¹. Dlatego też powstał plan stworzenia Regionalnego Funduszu Rozwoju (RDF), w ramach którego udziały miałyby wynosić: 51% państwa członkowskie, 37% sektor prywatny oraz 12% partnerzy

²⁵ Południowoafrykańska Wspólnota Rozwoju, *Free Trade Area*, <https://www.sadc.int/about-sadc/integration-milestones/free-trade-area/> [dostęp:31.05.2022]

²⁶ Tamże

²⁷ Tamże

²⁸ Południowoafrykańska Wspólnota Rozwoju, *Communiqué of the 41st ordinary Summit of SADC state and Government – 18 August 2021*, <https://www.sadc.int/news-events/news/communique-41st-ordinary-summit-sadc-heads-state-and-government-18-august-2021/> [dostęp: 31.05.2022]

²⁹ Południowoafrykańska Wspólnota Rozwoju, *SADC Industrialization Strategy and Roadmap foresees increased manufactured exports from the Region by 2030*, 18.01.2021, <https://www.sadc.int/news-events/news/sadc-industrialisation-strategy-and-roadmap-foresees-increased-manufactured-exports-region-2030/> [dostęp: 31.05.2022]

³⁰ Południowoafrykańska Wspólnota Rozwoju, *SADC Council of Ministers deliberates on regional integration, cooperation and economic development*, 20.03.2022, <https://www.sadc.int/news-events/news/sadc-council-ministers-deliberates-regional-integration-cooperation-and-economic-development/> [dostęp:31.05.2022]

³¹ C. Mambo, *SADC needs to operate its own development fund*, *Southern African Research and Documentation Centre*, 09.09.2021, <https://www.sardc.net/en/southern-african-news-features/sadc-needs-to-operate-its-own-development-fund/> [dostęp:31.05.2022]

zagraniczni, sam zaś RDF miałby wynosić 13 miliardów dolarów³². Niestety, planowe wdrożenie RDF, mające przypadać na sierpień 2021 roku zostało opóźnione ze względu na wybuch pandemii COVID-19³³. Pomimo tego kraje nie zaprzestają w staraniach do ustanowienia RDF³⁴. Niestety, z 16 krajów członkowskich, tylko 9 podpisało porozumienie odnośnie do powstania RDF – aby fundusz mógł powstać potrzeba przynajmniej 12 podpisów³⁵.

SADC może pochwalić się również ilością wykonywanych projektów, mających na celu rozwój regionu. Według raportu odnośnie do postępów w realizacji projektów na rok 2019, ilość planowanych inwestycji wyniosła 134 projekty, z czego 7 projektów udało się zakończyć a 38 było w trakcie realizacji³⁶. Według predykcji z 2012 roku, miało powstać w sumie 98 projektów wartych łącznie 64,32 miliarda dolarów³⁷. W sektorze transportu wyznaczonych zostało 52 projekty. W czasie tworzenia raportu, w trakcie realizacji były takie projekty jak: konstrukcja nowych dróg w korytarzu Lobito, mających usprawnić połączenie pomiędzy Angolą, Demokratyczną Republiką Konga oraz Zambią, budowa nowego terminalu dla kontenerowców w Porcie Walvis w Namibii czy Budowa drogi Manyoni-Tabora_kigoma w Tanzanii³⁸. Udało się natomiast w pełni zakończyć renowację drogi Plumtree-Bulawayo-Gweru-Harare-Mutare w Zimbabwe³⁹. W kwestii energetyki, kraje zdecydowały się zainwestować w rozwój infrastruktury przesyłowej, mającej pozwolić im na przesyłanie między sobą energii elektrycznej oraz na budowę nowych elektrowni⁴⁰. W ramach tych inwestycji udało się np. dokonać poszerzenia przepustowości linii wysokiego napięcia pomiędzy Kaufe a Livingstone w Zambii z 220 do 330 kV⁴¹. Do tego dwie elektrownie wodne są w fazie konstrukcji – Julius Nyerere w Tanzanii (2,1 GW⁴²) czy Kaufe Gorge Lower w Zambii (750 MW⁴³). Biorąc pod uwagę ciężką sytuację wodną regionu, SADC inwestuje również w projekty retencyjne, tylko 14 % zasobów wodnych podlega retencji, cała

³² Tamże

³³ Tamże

³⁴ Południowoafrykańska Wspólnota Rozwoju, *SADC Council of Ministers...*, dz. cyt.

³⁵ C. Mambo, *SADC needs to...*, dz. cyt.

³⁶ Sekretariat Południowoafrykańskiej Wspólnoty Rozwoju, *SADC Regional Infrastructure Development, Short Term Action Plan Assessment 2019*, Gaborone, Harare, 2019, Tabela 3.2, str. 9

³⁷ Tamże, str. 43

³⁸ Tamże, str. 13-16

³⁹ Tamże, str. 16

⁴⁰ Tamże, str. 17-26

⁴¹ Tamże, str. 22

⁴² Elsewedy Electric, *Hydropower Energy*, <https://www.elsewedyelectric.com/en/business-lines/engineering-construction/power-generation/hydropower-energy/> [dostęp: 31.05.2022]

⁴³ Power Technology, *Kaufe Gorge Lower Power Station*, 19.07.2020, <https://www.power-technology.com/projects/kafue-gorge-lower-kgl-power-station/> [dostęp: 31.05.2022]

reszta spływa do oceanów⁴⁴. Z 19 projektów tylko projekt stacji sanitarnej w Kunene pomiędzy Angolą i Namibią jest w fazie konstrukcji⁴⁵. Projekt ma zapewnić dostęp do czystej wody miastom Calueque, Oshakati, Ondijva i Xangongo oraz zapewnić dostęp do wody pod uprawy rolne w regionie⁴⁶. Inne warte uwagi projekty będące w trakcie realizacji to: budowa regionalnej oraz narodowej infrastruktury dla szerokopasmowego Internetu oraz budowa wspólnego systemu satelitarnego⁴⁷, poprawa systemu telekomunikacyjnego w zakresie meteorologii⁴⁸ czy poprawa dróg w kluczowych lokalizacjach turystycznych, jak Piggs Peak Road lub Sani Pass Road⁴⁹.

Zakończenie

Przed krajami zrzeszonymi w ramach SADC wciąż pozostaje jeszcze daleka droga do osiągnięcia prosperity oraz pokonania wyzwań stawianych przed nimi w dzisiejszym świecie. Jednakże trzeba przyznać, że pomimo problemów z tempem integracji oraz niesprzyjającymi warunkami obecnymi w poszczególnych państwach członkowskich, krajom tym nie brakuje determinacji i chęci napędzania rozwoju ich krajów i gospodarek, szukając kolejnych miejsc do pogłębienia integracji regionu. Zaczynając od ciężkich początków po zapaści systemu kolonialnego, SADC prze naprzód, realizując kolejne projekty rozwojowe, których ukończenie z pewnością będzie stanowiło nowe paliwo do dalszej integracji w ramach regionu, a co za tym idzie, podnoszenia jakości życia setek milionów ludzi zamieszkujących państwa od kongijskich lasów równikowych na północy, po wybrzeża Przylądku Dobrej Nadziei na południu.

Bibliografia

1. Arnold G., *The A to Z of the Non-Aligned Movement and Third World*, Scarecrow Press, Lanham, 2006

⁴⁴ Sekretariat Południowoafrykańskiej Wspólnoty Rozwoju, *SADC Regional...*, dz. cyt., str. 27

⁴⁵ Tamże, str. 17

⁴⁶ Kunene River Awareness Kit, *The Kunene Transboundary Water Supply Project (KTWSP)*, http://www.kunene.riverawarenesskit.com/KUNENERAK_COM/EN/MANAGEMENT/WATER_INFRASTRUCTURE/REHABILITATION_AND_FUTURE_DEVEL/FUTURE_DEVELOPMENT_OF_THE_KUNEN/WATER_SUPPLY.HTM [dostęp: 31.05.2022]

⁴⁷ Sekretariat Południowoafrykańskiej Wspólnoty Rozwoju, *SADC Regional...*, dz. cyt., str. 33-34

⁴⁸ Tamże, str. 38

⁴⁹ Tamże, str. 39

2. Bank Światowy, *GDP (current US\$)*, <https://data.worldbank.org/indicator/Ny.Gdp.Mktp.Cd?end=1980&start=1970> [dostęp:29.05.2022]
3. Bank Światowy, *Population, total*, https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?end=1980&name_desc=false&start=1980 [dostęp: 29.05.2022]
4. Elsewedy Electric, *Hydropower Energy*, <https://www.elsewedyelectric.com/en/business-lines/engineering-construction/power-generation/hydropower-energy/> [dostęp: 31.05.2022]
5. Kunene River Awareness Kit, *The Kunene Transboundary Water Supply Project (KTWSP)*, http://www.kunene.riverawarenesskit.com/KUNENERAK_COM/EN/MANAGEMENT/WATER_INFRASTRUCTURE/REHABILITATION_AND_FUTURE_DEVELOPMENT_OF_THE_KUNEN/WATER_SUPPLY.HTM [dostęp: 31.05.2022]
6. Mambo C., *SADC needs to operate its own development fund*, Southern African Research and Documentation Centre, 09.09.2021, <https://www.sardc.net/en/southern-african-news-features/sadc-needs-to-operate-its-own-development-fund/> [dostęp:31.05.2022]
7. Merriam-Webster Dictionary, *Definition of apartheid*, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/apartheid> [dostęp: 29.05.2022]
8. Południowoafrykańska Wspólnota Rozwoju, *Communiqué of the 41st ordinary Summit of SADC state and Government – 18 August 2021*, <https://www.sadc.int/news-events/news/communique-41st-ordinary-summit-sadc-heads-state-and-government-18-august-2021/> [dostęp: 31.05.2022]
9. Południowoafrykańska Wspólnota Rozwoju, *Free Trade Area*, <https://www.sadc.int/about-sadc/integration-milestones/free-trade-area/> [dostęp:31.05.2022]
10. Południowoafrykańska Wspólnota Rozwoju, *History and Treaty*, <https://www.sadc.int/about-sadc/overview/history-and-treaty/> [dostęp: 29.05.2022]
11. Południowoafrykańska Wspólnota Rozwoju, *Integration Milestones*, <https://www.sadc.int/about-sadc/integration-milestones/> [dostęp: 30.05.2022]

12. Południowoafrykańska Wspólnota Rozwoju, *SADC Council of Ministers deliberates on regional integration, cooperation and economic development*, 20.03.2022, <https://www.sadc.int/news-events/news/sadc-council-ministers-deliberates-regional-integration-cooperation-and-economic-development/> [dostęp:31.05.2022]
13. Południowoafrykańska Wspólnota Rozwoju, *SADC Industrialization Strategy and Roadmap foresees increased manufactured exports from the Region by 2030*, 18.01.2021, <https://www.sadc.int/news-events/news/sadc-industrialisation-strategy-and-roadmap-foresees-increased-manufactured-exports-region-2030/> [dostęp: 31.05.2022]
14. Power Technology, *Kaue Gorge Lower Power Station*, 19.07.2020, <https://www.power-technology.com/projects/kafue-gorge-lower-kgl-power-station/> [dostęp: 31.05.2022]
15. Sekretariat Południowoafrykańskiej Wspólnoty Rozwoju, *SADC Regional Infrastructure Development, Short Term Action Plan Assessment 2019*, Gaborone, Harare, 2019,
16. Sekretariat Południowoafrykańskiej Wspólnoty Rozwoju, *Declaration and treaty of the Southern African Development Community*, Windhoek 1992
17. Weimer B., *The Southern African Development Co-ordination Conference (SADCC): Past and future*, Africa Insight, tom 21, numer 2, 1991